

Al, saña, Arakan!

Category: Goşgular, Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 января, 2025

Al, saña, Arakan! AL, SAÑA, ARAKAN!

«Coca Cola» kompaniyasynyň başlygy Muhtar Kentiň kakasy Nejdet Kent ikinji jahan urşy ýyllarynda Marselde konsul bolup işläp ýörkä, ýüzlerçe jöhide türk pasportynyň berilmegini üpjün edip, olary genosidden aman sypdyrypdyr, onuň bu nusgalyk adamkärçilikli hereketi bilen dünýä taryhyna adyny ýazdyrdy, türk diplomatiýasynyň mertebesini beýgeltdi. Uruşdan soñ Nýu-Ýorkda baş konsul, Bangkok, Täze Deli, Tähran, Stokgolm we Warşawa ýaly şäherlerde ilçi bolup işledi. Türkiýe respublikasynyň «Ýokary hyzmatlary üçin» medalyna mynasyp boldy.

Ine, şu hormatly diplomatymyz Nejdet Kent 1958-1960-njy ýyllarda Bagkokda ilçi bolup işleyärdi. Mýanmaryň şol wagtky ady Birmady. Birmada ýörite açylan ilçihanamyz ýokdy, Bangkokdaky ilçimiz ol ýere-de jogap beryärdi.

Ilkinji gezek şonda bilip galdy... Türkiýeden baryp 10 müň km uzaklykda bolan, Türkiýä hiç hili ýakynlygy ýok, diplomatik gatnaşygy-da bolmadyk Birmada osmanly mazar daşlary bardy!

1960-njy ýylда Taýlandiýadan Hindistana geçirildi, Delide adatdan daşary we doly ygtyýarly ilçimiz bolup işledi, başlan işini ýarpy goýmady, Birma resmi hat bilen yüz tutdy, zyýarat üçin rugsat sorady, Taýemo şäherine gitdi, hapa-haşal ot basyp ýatan ekin meýdanyndan weýran bolup giden guburlary tapdy, mazar daşlary kül-uşak bolup ýatyrdy, olary birikdirip-bejerip, ýekän-ýekän öwrendi, 173 türküň şahsyýetini anyklady, olaryň aradan çykan wagtlary 1915-nji ýyl bilen 1920-nji ýyl aralykdady, giňişleýin maglumatnama taýýarlap, Ankara ýollady. Soňa çenli Türkiýede hiç kimiň habarynyň ýok gynançly hakykaty şol taryhy gün orta çykdy...

Birinji jahan urşunda Sinaý-Palestina frontunda iňlislere ýesir düşen esgerlerimiz iňlis koloniýasy bolan Hindistana we Birma ugradylypdyr, olar demir ýol we gara ýollaryň

gurluşygynda gul deregne işledilipdir. Neresse esgerlerimiziň barsy agyr zähmet şertlerinde, öwrenşilmedik tropiki howa şertlerinde we bendihanalardaky epidemiki keseller zeraly aradan çykdylar.

Arap çöllerine ýollanan nowjuwan oglanlarymyz karta seredende nirededigi bilinmeyän Aziýanyň çet künçlerinde asmanyň ýyldyzlary deý ýeke-ýeke sönüp gitdiler.

(Jemi näcedigi häzirem belli däl welin, ýöne, gynansak-da, diňe Mýanmaryň özünde baş müňe golaý şehit mazarlarymyzyň bardygyny anyk bilyäris.)

Basradaky konslagerlerden gämilere mündürilip, Hindistana getirilipdir, Kalkutta bekedindäki bendihanada saklanypdyr, Irawwadi derýasyndan gatnaýan baržalarda Birma getirilipdir. Dört ýüz adamlyk çalamydar gurlan baraklarda ýatyp-turupdyrlar. Her ýesire hepdede kyrk sany çilim, aýda bir sabyn berlipdir. Ysyklandyrmadı gaz çyrasyny ulanypdyrlar. Egin-eşikleri we paşmaklary ýylda bir gezek lageriň adminstrasiýasy tarapyndan çalşylypdyr. Yesirler tagtadan edilen kiçijik baragy metjit etdiler we aralaryndan birini ymam sayladylar. Hatda “**İrravadi**” we “**Ne Münasebet**” ady bilen gazet hem çykardylar, gazeti elýazma usulda köpeldýärdiler, henekli makalalary, goşgular ýazýardylar, başlaryny dik, ruhlaryny belent tutmaga çalyşýardylar. Gök önümleri ekip yetişdirdiler, towuk sakladylar, hatda iňlislere ýumurtga satdylar. Lagerde palatka hassahana bardy, ýesirlerden ýedi türk lukmany bardy, şol ýaramaz şertlerde-de näsagy operasiýa edýärdiler. Psihologiki ýagdaýlary berbat ýagdaýdady, ýygy-ýygydan öz jayna kast etmeler bolup geçýärdi.

Nejdet Kentiň daşary işler ministrligine ýollan maglumatnamasy Goranmak ministrliginiň arhiwleri bilen deňeşdirilip görüldi, Birmadan gelen sanawdaky 173 adamyň kimdigi anyklandy. Nejdet Kentden soň **Täze Delide** ilçimiz bolup işlän Seýfullah Esin şehitlerimiziň yzyny çalmak maksady bilen 1964-nji ýylda Birma gitdi. Bu gezek Mekhla şäherinde 760 guburyň ýeri anyklandy. Birma döwleti bilen geçirilen ikitaraply işler netijesinde Şewoba, Aungban, Çzauhsı şäherlerinde-de türk gonamçylyklaryny bardygy ýüze çykdy. Iňlisler nirede

bendihana guran bolsalar, şol ýerde-de şehitlerimiziň guburlary bardy. Görnüşinden, aradan çykan bendeleri lageriň çetirägine bir ýere gömýärdiler. Garamaňlaý esgerlerimiz birujundan aradan çykýardy, ölüm nobatyna garaşýan ýoldaşlarda olaryň başyna mazar daşy dikýärdi.

Ilçimiz Seýfullah Esiniň geçiren barlaglary netijesinde başga bir gynançly fakt ýüze çykdy. Ýesirhanalardaky esgerlerimiziň hossarlaryna ýazan hatlary «Gyzyl ýarymaý» jemgyýetine bermek üçin «Gyzyl haç» jemgyýetine berlipdir, ýöne Angliýa giden hatlaryň köpüsü «Gyzyl haça» berilmändir, olaryň salgysyna gowşurylmagyndyr. Şehitlerimiziň köpüsü dünýäniň aňrujynda maşgalalary tarapyndan nirededigi bilinmän ýitip-ýok bolup? näbelli ýagdaýda bir gysym topraga öwrülip gidipdirler.

Şehitlerimiziň ýagty ýadygärligini ebedilik dikeltmek üçin asyllı işler dowam etdi...

Taýemo şäherindäki uburlar simwoliki manyda dikeldildi, 1996-nyýda **«Taýemo türk gonamçylygy»** açyldy. Dabaraly harby çäre gurnaldy, Türkiýeden Bangladeş-Dakkadaky adatdan daşary we doly ygtyýarly ilçimiz Kemal Özjan Dawaz wekilçilik etdi.

Gonamçylygyň girelgesinde **«Birinji jahan urşunda Yrak, Palestina, Siriá, Arabystan frontlarynda Osmanly döwletiniň iňlis basybalyjylaryna garşı çaknyşyklarynda duşmana ýesir düşüp Bırma getirilen we bu ýerde wepat bolan türk esgerlerimiziň ýagty ýadygärligine»** diýen mermer ýazgy goýuldy.

Emma... Mýanmarda türk ilçihanasy bolmandygy üçin alysdan akreditasiýa arkaly ýeterlik eýe çykylmady, gonamçylyga yzygiderli idi-yssywat edilmedi.

2002-nji ýylda... Türkiýäniň tanymal jahankeşdelerinden biri, syýahatçylyk boýunja jogapkär ýolbaşy, industriýanyň ezber inženeri, otstawkadaky polkownik Faruk Budak Mýanmara gitdi, türk gonamçylygyny surata düşürdi. Gynansak-da, gonamçylygyň ýagdaýy gözgynydy, guburyň daşyna germelen gorag haýatlary ýukan-ýumrandy, hapa-haşal ot büräp ýatyrdy, mazar daşlary döwük-ýenjik bolup ýerde pytrap ýatyrdy, mermeriň ýüzüne ýazylan ýazgylar ölçürilipdi. Ol bu fotosuratlary internetde goýdy. Daşary işler ministrligine, Baş goranyş müdirligine,

Goranmak ministligine çagyryş etdi, gonamçylygyň abatlanmagy üçin kampaniýanyň başyny başlady.

2004-nji ýylda Baş goranyş müdirliginiň gaznasyndan gerekli çykdaýylaryň edilendigi, goýberilen pullaryň gyssagly Bangkokdaky ilçihanamyza iberilendigi mälim edildi.

2005-nji ýylda Faruk Budak ikilenç Mýanmara gitdi. Gonamçylygyň bolşy önküsindenem beter gözgynydy. Yeri ekin meýdanyna öwrüpdırler, ýerli halk gonamçylygymyzyň üstünde, şehit guburlarynyň arasynda nohut-noýba ýetişdiripdi. Gaýtadan fotosuratlara alnyp, internetde ýaýradyldy. Emma, barsy bihud... «**hormatlanýan dindar hökümətimiz**» gabagynam galdyrmady.

2007-nji ýylda... Mýanmaryň Daşary işler ministrligi biziň daşary işler ministrligimize resmi hat bilen çykdy, türk gonamçylygynyň restawrasiýasy we abatlaýış işleri üçin 100 müñ dollar geçirilmekligi sorady!

Biziň daşary işler ministrligimiz näme jogap berendir öydýärsiňiz... «Soraýan puluňyzyň mukdary aşa köp» diýip jogap berdi!

450 müñ dollarlyk goşar sagadyny dakýan «**hormatly dindar hökümətimiz**» türk gonamçylygyna 100 müñ dollar çykarasy gelmedi, ýeke köpük bermedi.

RHP-niň deputatlary bir gezek däl, iki gezek sowalnama bilen ýüzlendi, 2009-njy we 2011-nji ýyllardaky sowalnamalarda «Mýanmardaky türk gonamçylygyna näme üçin eýe çykaňzok?» diýen sorag bardy.

Hatda RHP-niň Stambul şäheri boýunça halk deputaty Ahmet Tan öz sowalnamesynda «türk gonamçylygy idi-yssywatsyz we hossarsyzlyk zerarly ýitip-ýok bolup gitmegiň önüsyrasynda dur, bu boýunça iş geçirmek üçin nämä garaşýarsyňz?» diýip soraýardy. AKP-den ses-seda çykanokdy.

Özlerini «**täze osmanly**» saýyp, döşüne kakýan «hormatly dindar hökümətimiz» osmanly-türk gonamçylygyna tüýünem gymyldatmadı.

Bir tarapdan-a mitinglerde, köpçülilikleyín medeni çärelerde «**mehter marşyny**» ýaňlandyrýarlar, ýene bir tarapda osmanly-türk gonamçylygynyň ýitip-ýok bolup gitmegine göz ýumýardylar. Wagt diýeniň suw ýaly akýar, 2012-nji ýyla gelenimizde...

Sebitdäki syýasy ýagdaý düýpgöter üýtgedi, Hytaý bilen «**çopan görevine**» giren amerikan hökümeti Mýnmara penjesini uzatdy.

Energetika liniýalaryny gözegçilik astynda saklamak we Hytaýa geosyýasy päsgelçilik döretmek üçin Arakany gaşady, arakanly muslimanlary Mýanmar hökümetime garşy ulanmaga başlady.

Puly Saud Arabystanyň patyşasy berýän bolsa, harby tälimi MRU (CIA) berýärfi.

Netijede Mýanmar hökümeti döwlete ýarag çeken arakanly muslimanlara ýowuz darady.

«Häh» diýen ýaly birden biziň badamjanlaram Mýanmary «açdy» duruberdi!

«Amerikanlaryň bähbitlerine hyzmat etmek üçin Mýanmara gidýärис» diýip bilmejekdikleri üçin «Arakandaky musliman doganlarymyza arka durýarys» diýen boldular, strateg Ahmet Kizirogly uçaryň biline münüp Mýanmara gitdi. Mýanmar saparyny hormatly halaýygymyza ýakymly görkezmek üçinem Mýanmara inip-inmäňkä türk gonamçylygyna giden boldy, dogry dälmi?!.

Şol wagta çenli görmezlige salýardylar, amerikan bähbitleri ara düşýärem welin, birdenkä gözleri «çakgyň çüyi ýaly» görmäge başlady.

Ahmet Kizirogly Mýanmara gidende ýanyna tarapgöý metbugat işgärlerinem äkidipdi, şehitlerimiziň guburlarynyň başynda doga okap surata düşdüler, «gynançly yüz» keşbine girip, oýun oýnadylar. Gonamçylygyň dessine abatlanjakdygy, ilkinji görkezmäniň şu boljakdygy aýdyldy, o taýdan bir ymam-müjewür tapdylar, «türk gonamçylygynyň müjewüri» diýdiler, Ahmet Kizirogly bu ymama türk baýdagyny we «Gurhany» sowgat etdi, täsirli pursatlar bolup geçdi we ş.m. ...

Amerikan bähbitleri ara düşýänçä Türkiýäniň Mýanmara kellesini agyrdasy gelenokdy, aýdýan-a, iň bärkisi ilçihanamyz ýokdy. Bangkokdaky ilçimiz şol bir wagtyň özünde Mýanmara-da jogapkärdi. Amerikanlaryň bähbidi ara düşdi welin, gürp-tarp... 2012-nji ýylда Mýanmarda ilçihanamazy hem açdyk.

Diplomatik gatnaşyklar ikitaraplaýyn bolýar, sen bir ýerde ilçihana açdyňmy, şol ýerem sende ilçuhana açmaly... Ýöne bu beýle bolmady. Biziň ol ýere näme sebäpli haýdan-haý ilçihana açandygymyza gaty gowy düşünýän Mýanmar döwleti Türkىyede

ilçihana açmady, «Kairdäki ilçihanamyz size-de ýetişer» diýip oñdular!

2015-nji ýylda biziň «badamlarymyzyň» ynsaby oýandy, Taýemodaky türk gonamçylygyny az-owlak restawrasıýa etdiler, mazar daşlaryny reňkletdiler. Dostana gatnaşyklarda görülsin diýen ýaly daşky sudurda düzediş-abatlaýış işleri geçirildi. Ýeri, Mekthla, Şewoba, Aungban, Çzauhsı şäherlerinde ýatan şehit guburlarymyz üçin nämeler edildi? Hiç zat... Hiç zat edilmedi. Hemmesi ýok bolup gitdi. Üstesine-de... häli-hätzirem Mýanmarda jemi näçe şehit ildeşimiz ýatyr, olar kim we ady näme, nireli... bularyň hiçisi barada bilýän zadymyz ýok.

Şindi biliп durun, şu ýazgyny gaýgy-gama batyp okanlaryň togsan dokuz göterimi «bu zatlardan näme üçin biziň habarymyz ýokka?» diýip, ünjä giderler.

Menem hut şoň üçin ýazýan-da, şulary... Alyс ýurtlarda gara ýeri ýassanyp ýatan müňlerce näbelli ildeşinden habary ýok millet ýat illeriň arakanlylaryna näme üçin aglayar, byradar?

Ýylmaz ÖZDIL.

«SÖZCÜ» gazeti, 12.09.2017 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Publisistika